

ISSN 2080-1807

TORUŃSKIE STUDIA BIBLIOLOGICZNE

2017, nr 1 (18)

Jacek Ladorucki

Katedra Informatologii i Bibliologii

Uniwersytet Łódzki

e-mail: jladorucki@uni.lodz.pl

Wybrane polskie serie poetyckie i wydania wzorcowe poezji dla uczniów i nauczycieli do 1939 roku. Aspekty edytorskie i kulturowe

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TSB.2017.002>

STRESZCZENIE: Autor artykułu opisuje poetyckie serie wydawnicze publikowane przez polskie oficyny na przełomie XIX i XX w. oraz w okresie II Rzeczypospolitej (1918–1939). Szczególna ważność są w tym zakresie osiągnięcia Towarzystwa Wydawniczego Jakuba Mortkowicza, Towarzystwa Wydawniczego „Ignis”, „Księgarni F. Hoesicka” oraz Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. W artykule wykorzystano źródła historyczne: katalogi wydawnicze, foldery reklamowe i materiały z czasopism fachowych i ogólnych. Autor pokazuje serie wydawnicze jako faktory życia literackiego, a politykę wydawniczą opisuje jako element kreowania kultury narodowej.

SŁOWA KLUCZOWE: edytorstwo, historia książki, polskie instytucje wydawnicze XIX–XX, serie wydawnicze, społeczne obiegi literatury.

Wprowadzenie

Obserwacja wydawniczych serii poetyckich przełomu XIX i XX w. na ziemiach polskich rodzi spostrzeżenie o znacznym rozwoju ilo-

ściowym tego zjawiska¹. Ważność niektórych przedsięwzięć, takich jak Mortkowiczowska seria „Pod Znakiem Poetów”, wykracza poza sam fakt edytorski, stanowiąc instrument wprowadzający teksty do obiegu wysokoartystycznego. Serie i „biblioteki” wydawnicze skupiały często wybitnych uczonych w charakterze redaktorów. Ceniony historyk literatury Tadeusz Pini², badacz i wydawca twórczości romantyków, występował w roli redaktora „Biblioteki Klasyków Polskich” (nowa seria) ukazującej się we Lwowie w latach 1909–1914 u Altenberga. Wiele realizacji wydawniczych z okresu II Rzeczypospolitej zasługuje na uwagę poprzez powiązanie z grupami lub periodykami literackimi. Na przykład „Biblioteka Okolicy Poetów” – miesięcznika wydawanego w latach 1935–1939 w Ostrzeszowie Wielkopolskim – skupiała twórców realizujących program autentyzmu (m.in.: Stanisław Czernik, Jan Bolesław Ożóg, Jerzy Pietrkiewicz, Józef Andrzej Frasik)³, a „Biblioteka «Kamenny»” 1931–1938 z Chełma Lubelskiego⁴ na tyle odcisnęła się w pamięci czytelników, że została wznowiona po wojnie. Dwuczęściowa „Biblioteka Kwadrygi” 1929–1930, wydawana przez księgarnię Ferdynanda Hoesicka, przynosiła wiersze wielu ważnych członków ugrupowania⁵.

¹ Na temat serii wydawniczych zob. A. Jędrych, *Polskie serie literackie w XIX wieku. Spis chronologiczny*, Łódź 2015, s. 16–22.

² Tadeusz Pini (1872–1937), historyk literatury. Studiował filologię polską na Uniwersytecie Lwowskim, a następnie był nauczycielem gimnazjalnym. Jako badacz zajmował się głównie okresem romantyzmu, ogłosił m.in. monografię *Krasiński. Życie i twórczość* (1928), a także opracowywał edytorsko dzieła Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego, Cypriana Kamila Norwida. W 1907 r. został redaktorem naczelnym „Pamiętnika Literackiego”, kwartalnika naukowego poświęconego historii i teorii literatury polskiej oraz problemom krytyki literackiej. Pini zapisał się jako redaktor kilku serii wydawniczych, m.in. „Biblioteki Klasyków Polskich”, „Nauki i Sztuki”. Współorganizował Instytut Wydawniczy *Biblioteka Polska* (1923). W 1930 r. wrócił do Lwowa, by objąć kierownictwo wydawnictwa *Parnas Polski* i serii „Biblioteka Poetów Polskich” (1933–1935, objętość 400–600 s.).

³ Pełna bibliografia „Biblioteki” to 11 tomów poezji. Zob.: A. Jędrych, *Polskie serie literackie i paraliterackie 1901–1939*, Łódź 1991, s. 207.

⁴ „Kamień” powołał do życia Kazimierz A. Jaworski (1897–1973), poeta; związany z regionem lubelskim, członek grupy literackiej „Reflektor”. Periodyk ukazywał się i był prowadzony przez Jaworskiego także po wojnie do 1959 r. Zob. K. A. Jaworski, *W kręgu „Kamieni”* Lublin 1965, passim. Na temat pisma i twórczości Jaworskiego zob. też: T. Kłak, *Miasto poetów. Poezja lubelska 1918–1939*, Tarnów–Lublin 2001, s. 8–15.

⁵ Kwadryga jako grupa poetycka działała w latach 1926–1933 w Warszawie. Należeli do niej w kolejności alfabetycznej: Mieczysław Bibrowski, Stanisław Ryszard Dobrowolski, Konstanty Ildefons Gałczyński, Stefan Flukowski, Aleksander Maliszewski, Władysław

Skromniejsze, bo zaledwie kilkutomowe były „Biblioteka «Meteora»” i lubelska „Biblioteka Poetycka «Dźwigarów»” z 1935 r. Broszurowe okładki opracowane i ujednolicone graficznie przez Stanisława Kuglina charakteryzowały poznańską „Bibliotekę «Dwutygodnika Literackiego»”. Natomiast Wydawnictwo Gebethner i Wolff publikowało „Bibliotekę Grupy Literackiej «Nowa Liryka»”, gdzie podseria poetycka nosiła tytuł „Pod Znakiem Poetów” – naśladujący cenioną serię Towarzystwa Wydawniczego Mortkowicza⁶. Nieco inne z ducha, choć bardzo mocno wpisane w obraz życia literackiego epoki, były awangardowe serie książek poetyckich: ekspresjonistyczna „Biblioteka «Zdroju»” (1918–1922), „Biblioteka «Zwrotnicy»”, „Biblioteka «a.r.»”, z wieloma tomami poezji, które wyraźnie wpłynęły na oblicze epoki.

Celem artykułu jest ukazanie wybranych serii poetyckich i dorobku kilku firm wydawniczych, które pozostawiły trwałą ślad w polskiej kulturze edytorskiej do 1939 r. Wszystkie materiały źródłowe zebrano w Zakładzie Dokumentacji Księgoznawczej Biblioteki Narodowej oraz w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego.

Towarzystwo Wydawnicze Jakuba Mortkowicza

Wśród najbardziej zasłużonych wydawców dla polskiej kultury początku XX w. wymienia się Jakuba Mortkowicza (1876–1931), który w 1915 r. wraz z Teodorem Toeplitzem założył spółkę akcyjną pod nazwą Towarzystwo Wydawnicze, by wkrótce pozostać jego jedynym i faktycznym właścicielem⁷. Mortkowicz publikował głównie polską literaturę piękną (liczne serie wydawnicze), stając się wyłącznym wydawcą kil-

---

Sebyła, Włodzimierz Słobodnik, Lucjan Szenwald i in. Program literacki Kwadrygi odznaczał się śmiałą opozycją w stosunku do innych znaczących nurtów międzywojnia. Lansując hasło „sztuki uspołecznionej”, sprzeciwiali się „witalizmowi” Skamandra i „estetyzmowi” Awangardy Krakowskiej. Organem grupy było pismo „Kwadryga”, wydawane w l. 1927–1931 (nr 1–15) w Warszawie, w opracowaniu redakcyjnym M. Bibrowskiego, od 1929 r. W. Sebyła. Zob. J. Kwiatkowski, *Dwudziestolecie międzywojenne*, Warszawa 2012, s. 123, 168, 500–535.

⁶ Pełną bibliografię wszystkich wymienionych serii zob.: A. Jędrych, dz. cyt., passim.

⁷ Zobacz m.in.: J. Mortkowicz, *Piękna książka a PWK*, „Przegląd Księgarski” 1929, nr 31, s. 465–468. O znacznej renomie Mortkowicza świadczą też artykuły cenionych specjalistów, poświęcane jego działalności w różnych okresach, zob. m.in.: J. Muszkowski,

ku czołowych literatów, m.in. Stefana Żeromskiego, Marii Dąbrowskiej, Bolesława Leśmiana, a także literaturę obcą (m.in. w serii „Książnica Wielkich Pisarzy Cudzoziemskich”) oraz książki dla dzieci i młodzieży (m.in. w serii „Dobre Książki dla Młodzieży”). Był cenionym znawcą i miłośnikiem pięknej książki polskiej, propagującym ją w kraju na łamach prasy fachowej oraz za granicą⁸.

Wzorowo wydawana przez Mortkowicza seria poezji „Pod Znakiem Poetów” [dalej: PZN] pokazuje związki inicjatyw wydawniczych z zagadnieniem obiegów literackich. Ta inicjatywa rozwijana w latach 1910–1916, a następnie kontynuowana w latach 1927–1938 jako „Pod Znakiem Poetów. Seria Nowa” [dalej: PZPSN] odznaczała się jednorodnością elementów formalnych, takich jak: jednolity układ graficzny i format bibliograficzny (16°), sygnet wydawniczy na stronie tytułowej oraz specjalnie wykonane godło serii zamieszczone na okładce i powtórzone jako frontispis. Założenia programowe serii wypracowane przez wydawcę oraz autora wyborów i opracowań wierszy, w osobie Stanisława Wyrzykowskiego⁹, w połączeniu z konsekwencją w wykonawstwie,

---

Dwudziestopięciolecie działalności Jakóba Mortkowicza (1903–1928), „Przegląd Księgarski” 1928, nr 47, s. 741–752.

⁸ Muszkowski w pośmiertnym wspomnieniu o Mortkowiczu zawarł, posługując się także jego słowami, istotę wręcz intelektualnego stosunku tego wydawcy do spraw książki: «Smak oświeconego czytelnika nie pozwala już dłużej na to, by książka wybitnej wartości literackiej była mu podana w formie obrażającej treść – pisze w swym wspaniałym wydawnictwie *Le livre d'art. en Pologne 1900–1930*, ofiarowanym królewskim gestem uczestnikom wystawy – Tylko współdziałanie tych czynników, jednakowy poziom formy i treści dać może zupełne wrażenie estetyczne... Stąd też jednakowe mają znaczenie wszystkie pierwiastki, składające się na całość pracy: papier, jego gatunek, kolor i format, układ kolumny, okładka, wyklejka i oprawa – rezultat usiłowań całej falangi pracowników»... a talent wydawcy, jak talent reżysera, polega na tym, ażeby umiejętnie dobrać zespół wykonawców i natchnąć ich swoją koncepcją harmonijnej całości. Poszczególne dzieło może wypaść lepiej lub gorzej, ale nieprzerwane serie celowych, głęboko przemyślanych wysiłków, skierowanych na osiągnięcie optimum w każdym punkcie linii rozwojowej, – zapewnią Mortkowiczowi miejsce odrębne w historii polskiej pięknej książki.

Zob. J. Muszkowski, *Jakub Mortkowicz*, „Wiadomości Literackie” 1931, nr 40, s. 5.

⁹ S. Wyrzykowski (1869–1949), poeta; od 1899 wydawca i współredaktor krakowskiego „Życia”, w latach 1902–1907 w redakcji „Chimery”; znany z liryki nastrojowo-symbolicznej w duchu nietzscheanizmu (*Plon życia*, 1931), powieściowej trylogii historycznej z okresu walki o tron Dymitra Samozwańca I (*Moskiewskie gody*, 1930). Tłumacz dzieł

dawały realizacje edytorskie adresowane do czytelników o sprecyzowanym zainteresowaniu odbiorczym. W programie serii podkreślano:

POD ZNAKIEM POETÓW. A więc pod znakiem – heroldów piękna, «którzy jedni przynoszą nam istotnie coś nowego, jedni mają w sobie rzeczy, których nikt inny przed nimi nie wypowiedział». [...] POD ZNAKIEM POETÓW rozpoczęliśmy wydawnictwo objęte tą jedną wspólną, a tak wymowną nazwą. Szereg książeczek o niezwykle wytwornej szacie, że już całość zewnętrzna tworzy dzieło sztuki – dąży do wyraźnie wytkniętego celu. A celem tym kult Poezji, kult Piękna, kult Sztuki. Pod tym sztandarem znajdzie się miejsce i dla niebotycznych wytworów wielkich wieszczów narodowych, i dla najwybitniejszych przedstawicieli naszej poezji współczesnej, jak i dla świetnych przekładów arcydzieł poezji obcej[...]¹⁰.

Znakomitość serii odbiła się po latach echem w wielu opracowaniach księgoznawczych¹¹. Jako przykład wzorowej edycji z tej serii podaje się *Pieśń o Rynku i Zaułkach. Nowy cykl o starym Mieście* Artura Opmana (1932), tom ukształtowany estetycznie zgodnie z założeniami serii, drukowany klasyczną czcionką. To pośmiertne wydanie ostatniego cyklu wierszy o Warszawie Or-Ota było dostępne także w luksusowym wydaniu, zaopatrzonym w osiemnaście akwafort Tadeusza Cieślowskiego syna i w tej postaci znacznie już wyrastało ponad przeciętny, ale i tak już bardzo wysoki poziom serii.

Książka in quarto. Odbito 200 egz. Na ręcznie czerpanym papierze dąbrowskim i 500 egz. na grubym papierze bezdrzewnym. Wydanie niezwykle wytworne. Pierwsza książka polska ilustrowana oryginalnymi akwafortami. Akwaforty, odtwarzające zabytki staromiejskie Warszawy z niezwykłym odczuciem ich nastroju i wyrazu, posiadają

Fryderyka Nietzschego, Edgara Allana Poego, Josepha Conrada, Rudyarda Kiplinga; edytor utworów Juliusza Słowackiego.

¹⁰ Cytat za: *Pod Znakiem Poetów. Serya Pierwsza*. [lepporello], [b.d. b.m.]; zob. też: M. Mleknicka, *Jakub Mortkowicz – księgarz i wydawca*, Wrocław 1974, s. 142.

¹¹ Por.: J. Dunin, *Rozwój cech polskiej książki literackiej XIX-XX wieku*, Łódź 1984, s. 146, 179; J. Sowiński, *Typografia wytworna 1919-1939*, Wrocław 1995, s. 88-95.

tak poważne walory artystyczne, że ozdobiona niemi książka stała się wspaniałym dziełem sztuki¹².

Mortkowiczowska seria poetycka w swej pierwszej odsłonie (PZP) charakteryzowała się szerokim doбором – były tu i teksty polskie, i obce, i współczesne, i dawniejsze; natomiast w późniejszej kontynuacji (PZP.SN) dominowały utwory polskich poetów współczesnych w swych pierwszych wydaniach.

Inna seria Mortkowicza – „Biblioteka Wierszy Wybranych” – z założenia nobilitowała twórców dojrzałych wyborem najlepszych utworów¹³. Odmienność celów tego przedsięwzięcia wydawca umiejętnie wykładał na łamach własnego periodyku:

Towarzystwo Wydawnicze J. Mortkowicza rozpoczęło nowe wydawnictwo, które zasługuje z pewnych względów na szczególną uwagę, gdyż przeznaczone jest dla szkolnej młodzieży. Każdy wiersz posiada swoją własną stroniczkę, poszczególne cykle oddzielone są czystymi kartami. Jest to rzecz w wydawnictwach szkolnych niespotykana, posiada znaczenie kapitalne. Nie tylko kształci zmysł estetyczny, ale uczy pietyzmu dla wiersza.[...] Tomy te poprzedzone notą bio-bibliograficzną mogą [...] służyć jako przewodnik po wielkich szlakach twórczych tych poetów¹⁴.

Wieloletnie funkcjonowanie serii pozwala twierdzić, iż przedsięwzięcia firmowane znakiem kłosa stanowiły instrument współuczestniczący w tworzeniu wysokoartystycznego obiegu literackiego wśród polskojęzycznej literatury z pierwszych dziesięcioleci XX w. Wnioski wypływające z obserwacji serii poetyckich tylko tego jednego wydawcy pozwalają myśleć, że większość konsekwentnie realizowanych serii wydawniczych może funkcjonować jako „instytucja” obsługująca różne społeczne obiegi literatury. W przypadku oficyny Mortkowicza był to obieg wysokoartystyczny, w którym znajdują się

¹² „Nowiny Wydawnicze z Literatury, Nauki i Plastyki” 1932, nr 1, s. 2.

¹³ „Biblioteka Wierszy Wybranych” ukazywała się w latach 1938–1939, publikując cztery kolejno numerowane książki Kasprowicza, Staffa, Wierzyńskiego, Tuwima. Podaję za: *Katalog Wydawnictw J. Mortkowicza – 1939*, Warszawa 1939, s. [4].

¹⁴ „Nowiny Wydawnicze z Literatury, Nauki i Plastyki” 1938, nr 1, s. 7.

dzieła bądź tworzące wyselekcjonowany dorobek tradycji literackiej narodu, bądź te współczesne, które zgodnie z pojęciem literackości urobionym w oparciu o tę tradycję albo kontynuowały czy rozwijały jej kanony, albo je nawet skrajnie rewidowały¹⁵.

Pamiętając o tym, że za zbiory wierszy ukazujące się w serii PZP ich autorzy otrzymywali liczne nagrody, że „poeci mniej znani uważali za dowód uznania pomieszczenie ich utworów w cenionym wydawnictwie”¹⁶, należy współcześnie przyjąć, iż seria PZP stanowiła ważny kulturotwórczy instrument kultury literackiej.

Towarzystwo Wydawnicze „Ignis”

Wysoki poziom artystyczny swoich publikacji gwarantowało Towarzystwo Wydawnicze „Ignis”, działające od 1920 r. w Warszawie, prowadzone przez Ludwika Fiszera¹⁷ i grupę działaczy Polskiej Partii Socjalistycznej. Firma posiadająca swe filie w Łodzi, Toruniu i Siedlcach znana była przede wszystkim jako wydawca literatury pięknej, zwłaszcza młodych autorów, m.in. skamandrytów. Publikacja w drugim wydaniu tomu Jana Lechonia, *Karmazynowy Poemat* (1922), zaopatrzonego w okładkę autorstwa Zofii Stryjeńskiej, świadczyła tyle o gotowości ponoszenia dodatkowych kosztów, co i o rozeznaniu w ówczesnych hierarchiach literackich. Na wysokim poziomie edytorskim były kolejne książki Lechonia: *Rzeczpospolita Babińska. Śpiewy historyczne* (1920) oraz *Srebrne i czarne* (1924) z okładką Edmunda Bartłomiejczyka, część nakładu na papierze czerpanym. Edycje te wyrabiała firmie renomę. Rejestrowana przez Alicję Jędrych, choć niekompletnie, seria „Książki «Ignisa»” zasłynęła jeszcze z takich tomów, jak: Jarosława Iwaszkiewicza, *Dionizje*

---

¹⁵ S. Żółkiewski, *Kultura literacka (1918–1932)*, Wrocław 1973, s. 437.

¹⁶ M. Mlekicka, dz. cyt., s. 142.

¹⁷ Ludwik Fiszer (1890–1962), księgarz, wydawca; prowadził księgarnie w Łodzi, Warszawie (E. Wende i Sp.), Lwowie; w 1919 r. założył w Poznaniu z Janem Ignacym Majewskim spółkę wydawniczą „Księgarnia Uniwersytecka”. W 1920 r. założył Towarzystwo Wydawnicze „Ignis”. Zob. J. Jachowski, *Wspomnienia poznańskiego księgarza i wydawcy*, Poznań 1959, s. 25; F. Kotowski, *Fiszer Ludwik*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. I. Treichel, Warszawa–Łódź 1972 [dalej cyt.: SPKP], s. 226–228.

(1922), Marii Pawlikowskiej, *Różowa magia, poezje* (1924, rysunki poetki w 525 numerowanych egzemplarzach tworzą winiety końcowe poszczególnych utworów) oraz Antoniego Słonimskiego, *Droga na wschód* (1924, okładka projektu autora).

„Księgarnia F. Hoesicka” Mariana i Szymona Sztajnsbergów

Częściowo pozbawiona stylu edycyjnego, poprzez nadmierne rozluźnienie polityki wydawniczej, była seria książek poetyckich „Księgarni F. Hoesicka”¹⁸. Firma ta po roku 1913 zachowała nazwę swego twórcy, choć faktycznie prowadzona była przez braci Mariana i Szymona Sztajnsbergów, początkowo zatrudnionych przez kolejnego właściciela – Stanisława Markusfelda – a następnie, po 1917 r., głównych udziałowców. Marian Sztajnsberg dorobił się opinii doświadczonego księgarza i wydawcy, mającego dobre kontakty ze światem literackim i artystycznym, ale nie wszystkie jego decyzje były trafne. Pytany na łamach „Przeglądu Księgarskiego” o wytyczne polityki wydawniczej firmy i przyczyny intensywnej literackiej produkcji wydawniczej – odpowiadał:

całe księgarstwo w Polsce rozwinęło się na bujnej i tak niegdyś urodzajnej glebie literackiej. Nie komu innemu, tylko naszym nieśmiertelnym mistrzom pióra ruch wydawniczy zawdzięcza swój rozwój, swoje zasługi kulturalne i materialne położenie. Księgarz polski musi dzielić dołę i niedolę naszego piśmiennictwa. Na nim więc spoczywają stałe zobowiązania wobec naszej twórczości literackiej. Toteż, gdy kilka lat temu nastąpiło pewne omdlenie w naszym ruchu księgarskim, firma «Hoesick» bez wahania wystąpiła z sukursem wydawniczym. Życie potwierdziło, że podjęta inicjatywa wpłynęła dodatnio na ożywienie produkcji literackiej. [...] Co do jesiennej kampanii wydawniczej przygotowujemy, między innymi, następujące prace poważniejsze: [...] Nowoczesną poezję polską reprezentować będą:

---

¹⁸ „Biblioteka Poetycka” Hoesicka ukazywała się w nienumerowanych tomach w okresie od 1926 r. do wybuchu wojny. Seria obejmowała utwory niemal wszystkich poetów dwudziestolecia międzywojennego, publikując obok Juliana Tuwima *Wierszy zebranych* (1928) także autorów drugorzędnych.

Zegadłowicz, Maria Pawlikowska, Słonimski, Morstin i najmłodszy poeci, należący do grupy «Kwadrygi». [...] Właściwie jest to tylko szkic naszych planów. Oczywiście możliwe są w nim pewne zmiany i przesunięcia [...]»¹⁹.

Wypowiedź „promotora” około dwustu tomów wierszy poetów międzywojnia pokazuje elastyczność wydawcy i gotowość podejmowania odważnych kroków. Jego „Biblioteka Poetycka”, choć niepozbowiona dobrej poezji i uznanych nazwisk, balansowała na pograniczu obiegu wysokoartystycznego i kręgu wierszowanej literatury popularnej²⁰. Różnice poziomów łatwo dostrzec na przykładzie tomów poezji patriotycznej czy politycznej autorstwa Lucjana Andre²¹.

Wśród serii książek poetyckich firmy Hoesicka należy zwrócić uwagę na jeszcze jedno przedsięwzięcie tej oficyny. Krecyjny pod względem wydawniczym i literackim był „Arkusze Poetycki”. Serię tę wydawano w postaci 7–8 stronicowych, ujednoliconych graficznie ulotek poetyckich, w których tytuł pierwszego zamieszczonego wiersza stanowił tytuł całości. Taka uproszczona forma wydawnicza dawała możliwość łatwiejszej publikacji „garści” wierszy i przyczyniała się do szybszej cykulacji tekstów w środowisku młodoliterackim.

Inne inicjatywy wydawnicze

Liczne serie wydawnicze oferowały zróżnicowany poziom edytorski, nieraz trudne do odgadnięcia kryteria doboru tekstów przeznaczanych do druku. Ten ostatni element wynikał niekiedy z konwencji mieszania gatunkowego i genologicznego utworów. Tak było w przypadku „Biblioteka Dzieł Wyborowych” (od 1898 r.), choć seria ta odniosła sukces i utrwalała się w historii edytorstwa²². Innym przykładem może być znana „Biblioteka Medycka” (1925–1939), publikowana przez wydaw-

---

¹⁹ Przygodne odchylenia czy planowa akcja? Wywiad z kierownikiem firmy F. Hoesick, „Przegląd Księgarski” 1928, nr 27, s. 421–423.

²⁰ Wykaz tomów zob.: A. Jędrzych, dz. cyt., s. 215–220.

²¹ L. Andre, *Jaskinia Platona*, Warszawa [1929]; tenże, *Szlakiem niepodległych*, Warszawa [1929].

²² J. Dunin, dz. cyt., s. 171–173.

nictwo o tej samej nazwie, prowadzone wraz z kwartalnikiem „Lamus” przez Michała Gwalberta Pawlikowskiego. Ta wyróżniająca się firma zapowiadała, że

wydawnictwa jej są owocami sympozjonu mającego cechy, mimo różnorodności tematów, jednego ducha. Wiążą je słowa przed 20-u laty powiedziane w prospekcie «Lamusa»: «Zgłębienie własnych źródeł, służba rycerska i cześć dla tego co nasze, co czyste i szlachetne, szukanie wrażeń bogacących dusze i serca – oto streszczenie dążeń naszych»²³.

Przełóżając dorobek bibliofilskiej serii, współcześnie trudno uchwycić zapowiadaną jednolitość – czy to w odniesieniu do nielicznych tomów poezji, czy innych książek. Jako regułę można potraktować fakt, iż większość aktywnych grup poetyckich posiadających własny periodyk literacki budowało wokół niego „bibliotekę” seryjnie ukazujących się tomików poetyckich członków ugrupowania. Reguła ta nie dotyczy jednak najważniejszego polskiego ugrupowania poetyckiego okresu przedwojennego. Skamander, bo o nim mowa, skupiał wokół siebie przede wszystkim 5 wybitnych poetów: Juliana Tuwima, Jana Lechonia, Antoniego Słonimskiego, Kazimierza Wierzyńskiego i Jarosława Iwaszkiewicza, a także szersze grono twórców o podobnych ideałach estetycznych, m.in.: Stanisława Balińskiego, Gabriela Michała Karskiego, Jerzego Paczkowskiego, Światopełka Karpińskiego (młodszych, jak ostatni z wymienionych, nazywano drugim pokoleniem Skamandra)²⁴. Działalność wydawnicza skamandrytów, poprzedzona debiutanckimi publikacjami prasowymi, rozwinęła się znacznie w okresie 1920–1926, potwierdzając status pisarski autorów wieloma indywidualnymi tomikami poetyckimi. Znanca dziejów Skamandra, Janusz Stradecki, odnotowuje w tym okresie 21 skamandryckich tomów w 28 edycjach:

²³ Cytat za: *Biblioteka Medycka* [prospekt wydawniczy], [b.m.w. b.d.].

²⁴ Początki grupy poetyckiej Skamander wiąże się z pismem literackim „Pro Arte et Studio” i kawiarnią literacką „Pod Pikadorem”, które działały od 1918 r. Nazwa Skamander przyjęła się w roku następnym, natomiast dwa lata później (1920) pojawił się miesięcznik poetycki „Skamander”, który działał do końca lat 30., w dwóch odsłonach: 1920–1928 i 1935–1939. Zob. J. Stradecki, *W kręgu Skamandra*, Warszawa 1977, s. 34–62.

Lechoń wydaje *Karmazynowy poemat* (trzy wydania: 1920, 1921, 1922) i *Srebrne i czarne* (1924). Słonimski *Paradę* (dwa wydania w 1920) zawierającą fragmenty skonfiskowanej w 1919 *Czarnej wiosny*, poemat o Conradzie i Żeromskim pt. *Dialog o miłości ojczyzny pomiędzy Josephem i Stefanem* (1923), *Godzinę poezji* (1923), *Drogę na wschód* (1924) i *Z dalekiej podróży* (1926). Tuwim – *Sokratesa tańczącego* (dwa wydania w 1920), *Siódmą jesień* (1922), *Wierszy tom czwarty* (1923) i *Słowa we krwi* (1926). Wierzyński – *Wróble na dachu* (dwa wydania w 1921 i 1926), *Wielką Niedźwiedzicą* (1923) i *Pamiętnik miłości* (1925), a Iwaszkiewicz *Legendy i Demeter* (1921), *Dionizje* (1922), *Siedem bogatych miast nieśmiertelnego Kościeja* (1924) i *Kasydy* (1925). Ukazują się też następne wydania debiutów (dwa wydania *Wiosny i wina* Wierzyńskiego w 1920 i jedno w 1921) oraz stosunkowo liczne edycje skamandryckich adherentów i satelitów²⁵.

Skamandryci wytworzyli własny styl i program literacki, którym jednak nie towarzyszyła refleksja na temat edytorskiej strony publikacji książkowych, tak silna u przedstawicieli Awangardy Krakowskiej, futurystów czy konstruktywistów. Większość książek ugrupowania ukazała się w nakładach wydawnictwa „Ignis” Ludwika Fiszera. Resztę, „rozrzuconą” po doraźnych promotorach, firmował sam „Skamander” lub innych ugrupowań, z którymi okazjonalnie współpracowali poszczególni skamandryci. Tak było z wydaną nakładem Wydawnictwa „Zdrój” powieścią *Zenobia Palmura* Iwaszkiewicza. Zbiór poezji Iwaszkiewicza *Oktostychy* ukazał się nakładem redakcji „Pro Arte”, zaś „nakładem miesięcznika Skamander” *Parada* Słonimskiego (1920), a „nakładem Skamandra” – poemat dramatyczny Sergiusza Jesienina *Pugaczow* w tłumaczeniu Władysława Broniewskiego (1926).

Nakłady poszczególnych tomików – pisał Stradecki – wahały się od trzech do czterech, a dochodziły nawet do pięciu tysięcy egzemplarzy, co stanowiło niewątpliwie swoisty rekord na ówczesnym poetyckim rynku wydawniczym. W okresie następnym, po 1926 roku,

---

²⁵ Tamże, s. 62.

sytuacja się zmieniła i nakłady znacznie obniżyły. Jeżeli tom poezji ukazywał się w tysiącu egzemplarzy, mówiło się już o sukcesie²⁶.

Nakłady skamandrytów poświadczają dominującą rolę ugrupowania na literackiej scenie, mówią także o tym, że skamandryckie strategie kontaktu z czytelnikiem nadawały ugrupowaniu rolę pierwszoplanową w całym okresie międzywojnia. Skamander stał się głównym punktem orientacyjnym, wobec którego musiały się określać wszystkie późniejsze ugrupowania poetyckie.

Wydania wzorcowe: Zakład Narodowy im. Ossolińskich

Ważnym zjawiskiem, pokazującym kulturotwórczy charakter serii poetyckich, były wzorcowe edycje klasycznych tekstów literackich wydawanych w wielu ośrodkach w kraju. Większość redaktorów tego typu serii skupiało się na poprawnym opracowaniu tekstów przeznaczonych dla uczniów i nauczycieli, w niewielkim stopniu poświęcając uwagę edytorskim walorom publikowanych książek. Wydany tuż przed wojną przez Związek Księgarzy Polskich, z myślą o sortymentystach, *Katalog polskich wydawnictw seryjnych i biblioteczek szkolnych w układzie alfabetycznym według tytułów*²⁷ jawi się współcześnie jako cenne źródło badawcze. Publikacja ta zawiera przede wszystkim książki przeznaczone do użytku szkolnego oraz dla samouków, próżno więc szukać tu np. tomów wydanych „Pod Znakiem Poetów” Mortkowicza, natomiast można znaleźć, tegoż wydawcy, choćby „Bibliotekę Wierszy Wybranych”. Przegląd serii zawierających poezję pokazuję, z jak wielkim zjawiskiem mieliśmy do czynienia i jak duża (oraz zróżnicowana) była rola kulturotwórcza rozsianych po całym kraju inicjatyw przyczyniających się do krzewienia kultury w sensie najbardziej rudymenarnym. Najwięcej miejsca w wymienionym katalogu zajmują poezje wydane przez ossolińską „Bibliotekę Narodową”, ale można tu także znaleźć książki po-

---

²⁶ Tamże, s. 63; Stradecki uściśla w przypisach, że *Parada* Słonimskiego ukazała się w 3200 egz., a inne tomiki osiągały jeszcze większe nakłady, największe uzyskiwały edycje Tuwima.

²⁷ Zob. *Katalog polskich wydawnictw seryjnych i biblioteczek szkolnych w układzie alfabetycznym według tytułów*, Warszawa 1938.

etyckie zamieszczone w takich seriach, jak „Biblioteczka Uniwersytetów Ludowych i Młodzieży Szkolnej” (Gebethner i Wolff), „Książnica Pisarzy Polskich i Obcych” („Książnica Naukowa”, Przemyśl), „Biblioteka Powszechna” (W. Zukerkandel, Złoczów) czy „Wielka Biblioteka” (Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, Warszawa).

Osobne miejsce w historii polskiego edytorstwa zajmuje działająca od 1828 r. Zakład Narodowy im. Ossolińskich [dalej: ZNiO], ukierunkowany przez swoich fundatorów na pielęgnowanie tradycji narodowej i języka ojczystego. Po odzyskaniu niepodległości w działalności Wydawnictwa ZNiO nadal ujawniało się przywiązanie do tradycji i idei oświatowych, ale przede wszystkim doszło do znacznego poszerzenia działalności firmy. Publikując podręczniki, liczne prace naukowe, głównie z zakresu humanistyki, klasykę literatury polskiej i obcej oraz utwory współczesnych pisarzy, podjęto też ciekawą inicjatywę edyorską, której sukces był ogromny. Mowa o ukazującej się do dziś serii „Biblioteka Narodowa”²⁸, która stanowi przykład wzorowych edycji kanonu literatury pięknej²⁹.

Poziom naukowy, na którym postawił «Bibliotekę» jej redaktor, prof. Jan Kot, jest możliwie najwyższy. Postawił on sobie za zasadę, że przede wszystkim teksty dzieł, w «Bibliotece» publikowanych, muszą być pod każdym względem krytyczne. Nie mogą więc stanowić mechanicznych przedruków z dorywczo wziętych poprzednich ich wydań, ale muszą zawierać teksty autentyczne, wolne od wszelkich omyłek, opuszczeń i dodatków przypadkowych oraz rozmyślnych. Z tego powodu w wielu wypadkach wersyfikacja tekstów wymagała żmudnej pracy porównawczej wszystkich poprzednich wydań, nierzadko sięgania wręcz do rękopisów i mozolnych prac archiwalno-bibliotecznych. Za cenę jednak tego trudu «Biblioteka» osiągnęła to,

---

²⁸ „Biblioteka Narodowa” od samego początku ukazuje się w dwóch seriach. Pierwsza z nich obejmuje utwory z literatury polskiej, druga to literatura powszechna; w pierwszej ukazało się dotąd ok. 300, w drugiej – 250 tytułów (niektóre z nich wielokrotnie wznawiano). Stanowi ona więc, zgodnie z zamysłem jej twórców, kanon narodowej i powszechnej tradycji literackiej. Szerzej na temat „Ossolineum” zob. J. Trzynadłowski, *Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817–1967*, Wrocław 1967.

²⁹ Wykaz dzieł tworzących „Bibliotekę Narodową” zob.: A. Jędrzych, dz. cyt., s. 186–192.

że wszystkie teksty zawartych w niej dzieł są najściślej autentyczne bez jakichkolwiek opuszczeń czy przeinaczeń późniejszych. [...] «Biblioteka Narodowa» osiągnęła szczyt doskonałości stwarzając wzór godny naśladowania w Polsce, która jest krajem przysłowiowo pobieżnej korekty, gdzie dzieła nieraz pod względem innym monumentalne, drukowane na wspaniałym papierze, oprawiane w drogą skórę i metale roją się równocześnie od... błędów drukarskich [...]. Każde dzieło jest z reguły opracowane przez wybitnego, nierzadko znakomitego specjalistę w danej dziedzinie. Daje on od siebie ogólny wstęp, w którym omawia genezę i jego znaczenie ogólne³⁰.

Seria, zainicjowana w roku 1919 *Trenami* Kochanowskiego, posiada dwie odsłony: do roku 1933 ukazywała się w Krakowie, w Krakowskiej Spółce Wydawniczej, a następnie po kryzysie lat 30., kiedy to wspomniana firma przestała istnieć, seria – dzięki zabiegom jej wieloletniego redaktora Stanisława Kota – przeniosła się do Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie i tam pozostała do wybuchu wojny³¹. Poszczególne tomy opracowywali wybitni literaturoznawcy: Aleksander Brückner, Juliusz Kleiner, Julian Krzyżanowski, Stanisław Pigoń, Roman Pollak, Tadeusz Sinko. Seria z założenia stanowi bibliotekę tekstów różnorodnych pod względem rodzaju literackiego i gatunku; jej wizerunek koncepcyjny, jak i typograficzny, został ukształtowany już w Krakowie, w pierwszym okresie funkcjonowania³². Także lektura katalogów wy-

³⁰ *Przyczynki do dziejów księgarstwa polskiego. Dziesięć lat wydawnictwa „Biblioteki Narodowej”, „Przegląd Księgarski” 1929, nr 2, s. 24–27.*

³¹ W latach wojny w różnych miejscach, takich jak: Edynburg, Hanower, Jerozolima i Chicago, ukazało się 20 tomów „Biblioteki”. Wojennym redaktorem serii był już Wacław Borowy, po wojnie natomiast prowadzili ją: Jan Hulewicz, Samuel Sandler, Mieczysław Klimowicz, Jan Błoński, nieformalnie także Jan Trzynadłowski. W 1947 r. oficyna wydawnicza Ossolineum podjęła działalność we Wrocławiu, a w 1953 r. na podstawie uchwały Rady Ministrów Biblioteka i Wydawnictwo stały się oddzielnymi instytucjami.

³² Zob. *Biblioteka Narodowa. Katalog*, Krakowska Spółka Wydawnicza, [1931]; zobacz także: *Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 15 sierpnia 1924*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1924; *Katalog, Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 25 lipca 1926*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1926; *Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 6 grudnia 1926*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1926; *Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 26 marca 1927*, Księgarnia Jagiellońska, 1927; *Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1 listopada 1927*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1927; *Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 20 lutego 1929*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1929; *Katalog Krakowskiej*

dawnicznych pozwala zauważyć, że przy opracowywaniu tomów główny akcent został położony na poziom edytorskiego opracowania – dowodzi tego nawet sposób skonstruowania katalogu i staranność opisów bibliograficznych, np.

Nr 5. Lenartowicz Teofil WYBÓR POEZYJ. Z wstępem i objaśnieniami prof. dra *Michała Janika*, wyd. II, XXV +144.....1.80
Zawiera m. i. w całości: Zachwycenie, Błogosławiona, Święta praca, Bitwa Raclawicka, Ze starych zbroic, Mały świadek i i.³³

Podsumowując, trzeba wyraźnie podkreślić, że „Biblioteka Narodowa”, proponując bardzo zróżnicowane gatunkowo teksty, daje zawsze ich staranne opracowanie, zaopatrzone w krytyczne komentarze, a warsztat naukowy umiejętnie łączy z ambicjami popularyzatorskimi. Teksty prezentowanych utworów stanowią wersją wzorcową, nie ma tu mowy o błędach czy odstępstwach od rękopisu autorskiego, jeśli taki istnieje, bądź pierwszego wydania. Niepodważalną zaletą edycji w tej serii są obszernie wstępy mające charakter monografii. Wstępy te zbudowane są według podobnej zasady – mimo wpływu czasu i różnic metodologicznych między piszącymi je badaczami. Zawierają dane biograficzne, interpretację utworu, szeroki kontekst historyczny i historycznoliteracki, jeśli trzeba – opracowanie językoznawcze czy teoretycznoliterackie, omówienie recepcji dzieła itp. Ponadto tomiki zaopatrzone są w przypisy do tekstu, bibliografię oraz ilustracje. Materiały te nie tylko zbierają wiedzę na dany temat, lecz ją często poszerzają, co stanowi wartość samą w sobie.

Dziś można stwierdzić, że seria „Biblioteka Narodowa” – jako ważna inicjatywa kulturowa – wytworzyła nową jakość działań wydawniczych, których ciągłość na przestrzeni lat świadczy o pomyślnej recepcji tych starannych tomów.

Spółki Wydawniczej, 15 marca 1931, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1931. Zob. też: Katalog Biblioteki Narodowej w sześćdziesięciolecie serii 1919–1979, Wrocław 1979; Katalog Biblioteki Narodowej za lata 1979–1996, Wrocław 1997.

³³ *Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 10 września 1930, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1931, s. 9.*

Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”

Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, założony przez Władysława Augusta Kościelskiego³⁴ wraz ze znanymi literatami – Leopoldem Stafem i Wacławem Berentem w celu propagowania klasyki literatury, należał do najbardziej aktywnych w okresie międzywojennym. W materiałach reklamowych zapewniano:

wydania «Wielkiej Biblioteki» przystosowane są do najnowszych postulatów nauczania literatury ojczystej i obcej. Na dział *objaśnień* składają się komentarze rzeczowe, językowe i historyczno-literackie, utrzymane w granicach takich, iż nie stoją na przeszkodzie samodzielnemu wysiłkowi myśli ucznia czy samouka. Bogaty dział *przypisów*, obok życiorysu autora zawiera źródłowy materiał do genezy dzieła jako to: świadectwa autora i ludzi współczesnych, wyjątki z listów i pamiętników, fragmenty utworów, które wpłynęły na powstanie dzieła; a dalej – sądy o dziele samego autora, współczesności i późniejszych; dane o sposobie i zakresie oddziaływania utworu w literaturze i sztuce itp. Wszystko to stwarza nauczycielowi i uczniowi podstawę do dyskusji, porównań, zestawień i wnioskowań, a zatem sprzyja nauczaniu metodą heurystyczną³⁵.

„Wielka Biblioteka”, ukazując się początkowo w latach 1922–1926, przyjęła nieco skromniejszą, pozbawioną aparatu naukowego formę i zamknęła się liczbą 122 wydanych tytułów³⁶. Dopiero od 1928 r. przyjęła

---

³⁴ W. A. Kościelski (1886–1933), syn Józefa Teodora, wydawca, poeta; w latach 1911–1913 wydawał i redagował wraz z Ludwikiem Morstinem miesięcznik „Museion”; założył wraz z Aleksandrem Guttrym wydawnictwo przekładów literatury polskiej „Polnische Bibliothek” w Monachium (1916–1919) oraz w 1920 r. Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska” w Warszawie. Na temat wydawnictwa zob.: *Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”*, [w:] *Encyklopedia wiedzy o książce*, kom. red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynaśdłowski, Wrocław 1971 [dalej cyt.: EWoK], szp. 1013–1014; H. Dubowik, *Działalność wydawnicza „Biblioteki Polskiej”*, [w:] *Biblioteka Polska. Bydgoska oficyna wydawnicza w latach 1920–1939*, pod red. A. Szwalbe, Bydgoszcz 1983, s. 29–53.

³⁵ *Katalog „Wielkiej Biblioteki”*, Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, Warszawa 1935, s. 3.

³⁶ Przegląd katalogu naprowadza, w tym kontekście, na ciekawą wypowiedź wydawcy:

postać swoistą, określaną czasem jako „nowe wydania Wielkiej Biblioteki”. Współczesny badacz Władysław Dynak traktuje omawianą serię jako najpoważniejszą obok „Biblioteki Narodowej” publikację oferującą teksty lekturowe, wzorowaną na wydawnictwach Tadeusza Mostowskiego, Kazimierza Józefa Turowskiego, Antoniego Gałęzowskiego oraz obcych – Antona Philippa Reclama i Christiana Bernarda von Tauchnitza³⁷. Świadczenia odbioru tej serii pokazują, iż przedsięwzięcie to miało przede wszystkim cel oświatowy.

Wilhelm Zukerkandel

We wspomnianym wcześniej *Katalog polskich wydawnictw seryjnych i biblioteczek szkolnych w układzie alfabetycznym według tytułów* możemy znaleźć nazwisko Wilhelma Zukerkandela³⁸ i widniejące pod nim dwie serie wydawnicze: „Biblioteczka dla Dzieci i Młodzieży” oraz interesującą, z punktu widzenia celów tego artykułu, „Bibliotekę Powszechną”. Sama firma Zukerkandela należała do najbardziej aktywnych w kraju³⁹. Założona w 1874 r. w Złoczowie

---

Nowe wydania „Wielkiej Biblioteki” są rzadkim wydawnictwem popularnym arcydzieł literackich, zaopatrzoną w artystycznie wykonane ryciny, na które składają się portrety autora z rozmaitych okresów życia [...], zdjęcia pierwszych wydań, ilustracje treści, reprodukcje obrazów i rzeźb, pozostające z dziełem w tematowym czy przyczynowym związku itp.

Tamże, s. 2–3.

³⁷ W. Dynak, *Literatura piękna w obiegu szkolnym*, Wrocław 1978, s. 63.

³⁸ *Zukerkandel*, [w:] EWoK, szp. 2635–2536, zob. też W. Raczkowski, *Kartki z historii i rozwoju księgarstwa w Małopolsce Wschodniej*, „Przegląd Księgarski” 1925, nr 9, s. 231–237.

³⁹ Zukerkandlowie byli rodziną księgarzy, drukarzy i wydawców: Ozajasz (1821–94) powiązał rodzinę z książką, otwierając w Złoczowie (1874) księgarnię ze składem nut i wypożyczalnią książek a w 1880 r. – drukarnię. Od 1884 r. wydawał „Biblioteczkę dla Dzieci i Młodzieży ku Rozrywce i Nauce”, od 1890 r. – prace m.in. historycznoliterackie, autorów polskich i obcych w „Bibliotece Powszechnej” (ok. 100 tytułów); jego syn, Wilhelm (1851–1924), przejął i rozbudował firmę w roku 1892; w 1904 r. otworzył we Lwowie jej filię pod nazwą „Księgarnia Powszechna”; kontynuował wydawanie tanich i popularnych serii, a także tworzył nowe: „Biblioteka Klasyków Rzymskich i Greckich”, „Zukerkandla Wydawnictwo Austriackich Ustaw Państwowych...”; w „Bibliotece Powszechnej” (do 1924 r. ponad tysiąc tytułów), za którą otrzymał srebrny medal na Wystawie Krajowej we Lwowie 1894 r. ukazały się m.in. utwory autorów polskich i obcych, prace z zakresu kultury, historii

oddała społeczeństwu polskiemu poważne usługi przez wydawnictwo znanej «Biblioteki Powszechnej», która zaczęła wychodzić pod redakcją prof. dra A. Zippera w r. 1891, i z przerwą w czasie wojennym wydała 1189 tomików w nakładzie przeszło 7 i pół miliona egzemplarzy. Za kilkadziesiąt groszy można dzięki «Bibliotece Powszechnej» nabyć najcenniejsze arcydzieła literatury polskiej i obcej⁴⁰.

Głos anonimowego sprawozdawcy lakonicznie i trafnie charakteryzuje poczynania wydawnicze złoczowskiego przedsiębiorcy. W „Bibliotece” ukazują się powieści, nowele, poezje, dramaty i in., a jej niewątpliwym sukcesem było to, że została zatwierdzona do użytku szkolnego⁴¹.

Inne wydawnictwa

Publicysta „Przeglądu Księgarskiego” twierdził, że historyk polskiego ruchu wydawniczego, chcący opisać ważniejsze firmy wydawnicze pod względem oryginalnego programu wydawniczego czy kreowania indywidualnych typów książek, nie będzie miał zbyt trudnego zadania, ponieważ firm poszukujących oryginalnych rozwiązań jest niewiele. Wśród tzw. oryginalnych typów wydawniczych wymienia m.in. „95-groszówkę” L. Fiszera, „Bibliotekę Laureatów Nobla” Wydawnictwa Polskiego, „Bibliotekę Dzieł Wyborowych” oraz „Bibliotekę Uniwersytetów Ludowych i Młodzieży Szkolnej”. Dalej charakteryzuje ją następująco:

Spełnia ona, dzięki tanioci i świetnemu doborowi materiału literackiego, znakomicie swe zadanie popularyzowania najlepszych au-

---

Polski i powszechnej, podręczniki do nauki języków obcych; firma istniała do 1939 roku. Zob. A. Śnieżko, *Zukerkandel*, [w:] SPKP, s. 1027–1028.

⁴⁰ *Z wystawy w Złoczowie*, „Przegląd Księgarski” 1928, nr 31, s.489–490.

⁴¹ Zob. *Główny katalog „Biblioteki Powszechnej” oraz innych wydawnictw Księgarni Nakładowej W. Zukerkandla w Złoczowie (Małopolska)*, Złoczów 1928, s. 3. Katalog ten na pierwszych stronach informuje bardzo skrupulatnie o przeznaczeniu książek i ministerialnych zaleceniach, wykorzystując to jako chwyt reklamowy, np.:

„Mickiewicz Adam: *Pan Tadeusz* (Bibl. Powsz. Nr 1102–1105) zaliczony rozporządzeniem Min. W.R. i O.P. w poczet dozwolonych jako lektura podstawowa dla uczniów 7 oddz. szk. powsz., 4 kursu seminarjum, 5 i 8 kl. szkoły średniej”.

torów wśród młodzieży szkolnej, rolniczej itd., i stanowi właściwie jedyny odpowiedni materiał, nadający się do kolportażu wśród najszerszych sfer ludowych, materiał, który może z powodzeniem wytrącić z rąk najliczniejszych czytelników wszelkiego rodzaju senniki. Co się dotąd w B.U.L. ukazało, nie będę wyliczał, gdyż szare te książki, wszystkim dobrze znane, należą do żelaznego sortymentu każdej, nawet najmniejszej księgarni, i takie już pewnie pozostaną na zawsze⁴².

Ostatecznie „Biblioteczka Uniwersytetów Ludowych” i „Biblioteczka Młodzieży Szkolnej” (z czasem połączone) nie odegrały większej roli w upowszechnianiu poezji poprzez „narzędzia” wydawnicze.

Jako pomniejszą inicjatywę wśród serii zawierających poezję należy traktować przemyską „Książnicę Pisarzy Polskich i Obcych”, wydaną przez istniejącą od 1919 r. Książnicę Naukową, prowadzona przez Helenę i Tadeusza Bystrzyckich. Z dzisiejszego punktu widzenia warto zauważyć, że znaczenie tego typu publikacji przeznaczonych dla uczących się było niemałe, szczególnie po 1918 r., kiedy to w związku z odradzającą się państwowością i nowo utworzoną siecią szkół wzrastało zapotrzebowanie na lektury.

Warto wskazać jeszcze jedno nazwisko wydawców działających u progu niepodległości II Rzeczypospolitej, chodzi mianowicie o Westów. Westowie to rodzina księgarzy i wydawców: w 1882 r. Feliks przejął od swego teścia, Jana Rosenheima, księgarnię w Brodach, a następnie kupił drukarnię. Unowocześniwszy ją, przemianował nazwę firmy na „Feliks West”, a także podjął działalność wydawniczą. Zaczynał od druków urzędowych zamawianych przez pobliskie miasta Radziwiłłów i Łęczów, następnie wydawał podręczniki szkolne oraz liczne starannie redagowane serie, m.in.: „Powiastki dla Młodzieży”, „Arcydzieła Pisarzy Polskich i Obcych” (t. 1–84, 1902–1914, ze wstępami krytycznymi m.in. Piotra Chmielowskiego, Wiktora Hahna, Józefa Kallenbacha, Tadeusza Piniego), „Biblioteka Pisarzy Nowoczesnych”, „Epos”. Zbiór arcydzieł poezji epickiej wszystkich czasów i narodów w streszczeniach i wyciągach” (t. 1–5, pod red. Antoniego Langego) oraz serię „Nasi Wielcy Pisa-

---

⁴² I. Keil, *Oryginalne typy wydawnicze w Polsce*, „Przegląd Księgarski” 1929, nr 519, s. 794–798.

rze” zapoczątkowaną w 1911, *Pismami* A. Mickiewicza, w opracowaniu Kallenbacha⁴³.

Pisma te [czytamy w katalogu wydawniczym] obejmowały 7 tomów i stanowiły całość wszystkich pism poety. Wydawnictwo to ukazało się w 3-ch wydaniach. I-sze było tanie na papierze zwykłym, w cenie nadzwyczaj przystępnej, bo kosztowało zaledwie 10 koron. Wydanie drugie na papierze ręcznym, zaś wydanie trzecie numerowane, na papierze cienkim, japońskim. Wydanie to przeznaczone było dla miłośników, gdyż stanowiło po oprawie 2 cienkie ładne książeczki⁴⁴.

Feliks West prowadził księgarnię we Lwowie, zajmował się kolportażem wydawnictw zakazanych do Królestwa Polskiego, a do zaprzestania działalności w roku 1913 wydał ponad 350 dzieł. Po zniszczeniach wojennych w czasie I wojny światowej firmę odbudowali jego synowie, m.in. Feliks Jan (1880–1929), który od 1920 r. kierował nią i jej filiami w kilku miastach; po jego śmierci do 1939 r. księgarnię ponownie prowadził Feliks –wnuk⁴⁵.

Mimo że większość wartościowych serii Feliksa Westa ukazała się przed I wojną światową, należy przyjąć, iż jeszcze w kilka lat po odzyskaniu niepodległości żywo oddziaływały one na publiczność czytelniczą, dostarczając tekstów z zakresu klasyki literatury pięknej.

Podsumowanie

Przed rokiem 1914 centra polskiej produkcji książkowej znajdowały się w Krakowie, Lwowie, Warszawie, a w mniejszym stopniu w Wilnie, Poznaniu, Lublinie, Łodzi, Brodach, Mikołowie, Wadowicach i in. Działało wielu wydawców o XIX-wiecznych tradycjach edytorskich, których zaliczyć można do grona twórców kultury polskiej, jak rodzina Arctów

---

⁴³ Zob. *Katalog książek nakładowych, komisowych Księgarni Felikasa Westa w Brodach 1848–1908*, Brody 1908; *Recenzje i listy nakładów Księgarni Felikasa Westa w Brodach*, Brody [b.d.]; *Katalog książek wydanych nakładem Felikasa Westa w Brodach*, Brody [b.d.].

⁴⁴ *F. West w Brodach. Wywiad z p. F. Westem juniorem*, „Przegląd Księgarski” 1925, nr 9, s. 258–263.

⁴⁵ Zob. S. Sierotwiński, *West Feliks*, [w:] SPKP, s. 945–946.

czy firma Gebethner i Wolff. Postępujący od początku XX w.⁴⁶ spadek produkcji wydawniczej został zatrzymany po odzyskaniu niepodległości państwowej. Udział literatury pięknej w ogólnej produkcji książkowej wynosił ok. 23% w roku 1923 i ok. 22,5% w roku 1921⁴⁷, natomiast w procentowym rozkładzie gatunków publikowanej literatury poezja zawsze pozostawała w czołówce⁴⁸.

Wśród nakładców książek poetyckich zauważalne jest zjawisko nakładu autorskiego, które wynikało głównie z trudności ze znalezieniem instytucji skłonnej ryzykować własny kapitał. Funkcje nakładców tomików poetyckich spełniali też drukarze, spółki wydawnicze, księgarze, organizacje i stowarzyszenia społeczne. Pośród potentatów skupionych wokół wielkich miast współistnieli mniejsi wydawcy, którzy dopełniali obrazu ruchu wydawniczego. W jednym z prowincjonalnych miast Małopolski, w Stanisławowie⁴⁹, wydano *Katalog książek polskich 1929 Księgarni Instytutu Wydawniczego «Renaissance»*. Atrakcyjność badawcza tego katalogu polega na tym, że wśród zgromadzonych w dziale „Poezja” około 300 książek spostrzegamy wielką różnorodność tomów poetyckich wydanych w różnych latach i wielu miastach: Warszawie, Krakowie, Lwowie, Toruniu, Wilnie, Łodzi, Częstochowie, Włocławku, Siedlcach, Kaliszu, Bielsku i wielu innych.

---

⁴⁶ Historyk ruchu wydawniczego podaje, że w latach 1906–1910 ukazały się 3123 pozycje, w latach 1911–1915 pozycji 2616, a w latach 1916–1920 pozycji 2466. Dane zaczerpnięte z pracy: M. Czarnowska, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501–1965*, Warszawa 1967, s. 175.

⁴⁷ J. Kowalewska, *Literatura piękna w edycjach lat 1914–1918 (próba charakterystyki polskiego repertuaru wydawniczego)*, „Roczniki Biblioteczne” 1980, z. 2, s. 219–247.

⁴⁸ Tamże, s. 225 (tabela procentowego rozkładu gatunków literatury wśród produkcji wydawniczej w latach 1913–1921).

⁴⁹ Stanisławów, choć niewiele znaczący na wydawniczej mapie Polski, posiadał od 1903 r. księgarnię założoną przez Albina Staudachera i Mariana Hasklera, która – jak głosił katalog – posiadała pewne ambicje:

Przed wszystkim za główną zasługę trzeba poczytać wydanie utworów (nowel, poezji, dramatów) Karola Irzykowskiego [...]. Następnie wielce pożytecznym jest wydawnictwo [...] pod ogólnym tytułem: «Literatura i Sztuka» pod redakcją St. Brzozowskiego. [...] Prócz tego wydała księgarnia A. Staudachera i Sp. Poezje W. Goulickiego, H. Salza, Dolorosy i A. Stodora [...].

Zob. W. Orkan, *Wydawnictwa Księgarni A. Staudachera i Sp. (Marian Haskler) w Stanisławowie*, [w:] *Rozumowany katalog wydawnictw własnych i komisowych Księgarni A. Staudachera i Sp. (Marian Haskler) w Stanisławowie*, Stanisławów 1908, s. 3.

Serie poetyckie z przełomu XIX i XX w. nie odbiegały poprzez swoje cechy edytorskie od współczesnych kanonów książkowych publikacji seryjnych. Były to bowiem wydawnictwa ciągle, których tomy zawierały dzieła różnych autorów, zaopatrzone we własne tytuły, ale związane tytułem serii, przeważnie ciągłą numeracją oraz ustaloną szatą graficzną. W procesie komunikacji literackiej zjawisko „serializacji” jest postrzegane głównie jako czynnik kształtujący rynkowe mechanizmy dystrybucji książek, a także jako „ważny komponent społeczny strategii udostępniania książki poprzez umiejscowienie jej na tym lub innym poziomie struktury społecznej”⁵⁰. Teoretyk społecznego odbioru literatury, Stefan Żółkiewski stwierdził, że w obrębie wysokoartystycznego obiegu literackiego wyborowi „dzieł służyły instytucje mecenatu, nagrody literackie, stypendia, plebiscyty specjalnych literackich czasopism, większość wystąpień krytycznych”⁵¹. Wydaje się, że serie literackie stanowiły dodatkowy instrument kształtowania obiegu wysokoartystycznego (a w jego obrębie obiegu poezji), choć oczywiście w prozie nade wszystko wiązały odbiorców z obiegami niższymi.

Bibliografia

- „Nowiny Wydawnicze z Literatury, Nauki i Plastyki” 1932, nr 1; 1938, nr 1.
 Andre Lucjan, *Jaskinia Platona*, Warszawa [1929].
 Andre Lucjan, *Szlakiem niepodległych*, Warszawa [1929].
Biblioteka Medycka [prospekt wydawniczy], [b.m. b.d.].
Biblioteka Narodowa. Katalog, Krakowska Spółka Wydawnicza, [1931].
 Czarnowska Maria, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego 1501–1965*, Warszawa 1967.
 Dubowik Henryk, *Działalność wydawnicza „Biblioteki Polskiej”, [w:] Biblioteka Polska. Bydgoska oficyna wydawnicza w latach 1920–1939*, pod red. Andrzeja Szwalbe, Bydgoszcz 1983, s. 29–53.
 Dunin Janusz, *Rozwój cech polskiej książki literackiej XIX–XX wieku*, Łódź 1982.
 Dynak Władysław, *Literatura piękna w obiegu szkolnym*, Wrocław 1978.

⁵⁰ Cytat za: W. Dynak, *Serie wydawnicze*, [w:] *Słownik literatury polskiej XIX*, pod red. J. Bachórze i A. Kowalczykowej, Wrocław 2009, s. 878–881. Na temat „serializacji” w ujęciu komunikacyjno-literackim i księgoznawczym zob. też: J. Dunin, dz. cyt., s. 160–194.

⁵¹ S. Żółkiewski, dz. cyt., s. 437.

- Dynak Władysław, *Serie wydawnicze*, [w:] *Słownik literatury polskiej XIX*, pod red. Józefa Bachorza i Aliny Kowalczykowej, Wrocław 2009, s. 878–881.
- Encyklopedia wiedzy o książce*, kom. red. Aleksander Birkenmajer, Bronisław Kocowski, Jan Trzynałowski Wrocław 1971.
- F. West w Brodach. Wywiad z p. F. Westem juniorem*, „Przegląd Księgarski” 1925, nr 9, s. 258–263.
- Główny katalog „Biblioteki Powszechnej” oraz innych wydawnictw Księgarni Nakładowej W. Zukerkandla w Złoczowie (Małopolska)*, Złoczów 1928.
- Jachowski Jan, *Wspomnienia poznańskiego księgarza i wydawcy*, Poznań 1959.
- Jaworski Kazimierz A., *W kręgu „Kamery”*, Lublin 1965.
- Jedrych Alicja, *Polskie serie literackie w XIX wieku. Spis chronologiczny*, Łódź 2015.
- Jedrych Alicja, *Polskie serie literackie i paraliterackie 1901–1939*, Łódź 1991.
- Katalog „Wielkiej Biblioteki”*, Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, Warszawa 1935.
- Katalog Biblioteki Narodowej w sześćdziesięciolecie serii 1919–1979*, Wrocław 1979.
- Katalog Biblioteki Narodowej za lata 1979–1996*, Wrocław 1997.
- Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 1 listopada 1927*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1927.
- Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 10 września 1930*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1931.
- Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 15 marca 1931*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1931.
- Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 15 sierpnia 1924*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1924.
- Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 20 lutego 1929*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1929.
- Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 25 lipca 1926*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1926.
- Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 26 marca 1927*, Księgarnia Jagiellońska, 1927.
- Katalog Krakowskiej Spółki Wydawniczej, 6 grudnia 1926*, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1926.
- Katalog książek nakładowych, komisowych Księgarni Feliksa Westa w Brodach 1848–1908*, Brody 1908.
- Katalog książek wydanych nakładem Feliksa Westa w Brodach*, Brody [b.d.].

- Katalog polskich wydawnictw seryjnych i biblioteczek szkolnych w układzie alfabetycznym według tytułów*, Warszawa 1938.
- Katalog Wydawnictw J. Mortkowicza – 1939*, Warszawa 1939.
- Keil Ignacy, *Oryginalne typy wydawnicze w Polsce*, „Przegląd Księgarski” 1929, nr 519, s. 794–798.
- Kłak Tadeusz, *Miasto poetów. Poezja lubelska 1918–1939*, Tarnów–Lublin 2001.
- Kowalewska Jadwiga, *Literatura piękna w edycjach lat 1914–1918 (próba charakterystyki polskiego repertuaru wydawniczego)*, „Roczniki Biblioteczne” 1980, z. 2, s. 219–247.
- Kwiatkowski Jerzy, *Dwudziestolecie międzywojenne*, Warszawa 2012.
- Mlekicka Marianna, *Jakub Mortkowicz – księgarz i wydawca*, Wrocław 1974.
- Mortkowicz Jakub, *Piękna książka a PWK*, „Przegląd Księgarski” 1929, nr 31, s. 465–468.
- Muszkowski Jan, *Dwudziestopięciolecie działalności Jakóba Mortkowicza (1903–1928)*, „Przegląd Księgarski” 1928, nr 47, s. 741–752.
- Muszkowski Jan, *Jakub Mortkowicz*, „Wiadomości Literackie” 1931, nr 40, s. 5.
- Orkan Władysław, *Wydawnictwa Księgarni A. Staudachera i Sp. (Marian Haskler) w Stanisławowie*, [w:] *Rozumowany katalog wydawnictw własnych i komisowych Księgarni A. Staudachera i Sp. (Marian Haskler) w Stanisławowie*, Stanisławów 1908, s. 3.
- Przyczynki do dziejów księgarstwa polskiego. Dziesięć lat wydawnictwa „Biblioteki Narodowej”*, „Przegląd Księgarski” 1929, nr 2, s. 24–27.
- Przygodne odchylenia czy planowa akcja? Wywiad z kierownikiem firmy F. Hoisick*, „Przegląd Księgarski” 1928, nr 27, s. 421–423.
- Raczkowski Władysław, *Kartki z historii i rozwoju księgarstwa w Małopolsce Wschodniej*, „Przegląd Księgarski” 1925, nr 9, s. 231–237.
- Recenzje i listy nakładów Księgarni Feliksa Westa w Brodach*, Brody [b.d.].
- Słownik pracowników książki polskiej*, pod red. Ireny Treichel, Warszawa–Łódź 1972.
- Sowiński Janusz, *Typografia wytworna 1919–1939*, Wrocław 1995.
- Stradecki Janusz, *W kręgu Skamandra*, Warszawa 1977.
- Trzynadłowski Jan, *Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1817–1967*, Wrocław 1967.
- Z wystawy w Złoczowie*, „Przegląd Księgarski” 1928, nr 31, s. 489–490.
- Zamierzenia wydawnicze „Biblioteki Polskiej”*, „Przegląd Księgarski” 1928, nr 1, s. 8–10.
- Żółkiewski Stefan, *Kultura literacka (1918–1932)*, Wrocław 1973.

Selected Polish Poetry Series and Standard Editions of Poetry for Students and Teachers until 1939. Editorial and Cultural Aspects

ABSTRACT: The article presents poetry book series published by Polish publishers at the turn of the XX century and during the Second Republic (1918–1939). Particularly important in this area are achievements of James Mortkowicz’s Publishing Society (Towarzystwo Wydawnicze Jakuba Mortkowicza), “Ignis” Publishing Society (Towarzystwo Wydawnicze “Ignis”), F. Hoesick’s Bookstore (“Księgarnia F. Hoesicka”) and Department of the National Ossoliński Institute (Zakład Narodowy im. Ossolińskich). In the article historical sources were used such as publishing catalogues, advertising brochures and materials from professional and general journals. The article presents publication series as a factor driving the literary life, and the editorial policy as an element of national culture creation.

KEYWORDS: editing, history of books, Polish publishing institutions XIX–XX, publication series, social circulation of literature.

